

Hofkapelle unter Orlando di Lasso, III/1, 1895, str. 175, 202), s tem da sta pisano črko n brala kot u, kar je bilo spričo njune nezadostne orientacije v slovanskih imenih razumljivo; Kues je pač znan nemški priimek. — 21. W. Senn, Innsbruck, str. 123; isti, Hall, str. 173 in 176, zlasti pa 238 in 633. — 22. L. Köchel, ib.; W. Senn, ib.; za glasbenika gl. še J. J. Maier, Archivalische Exzerpte über die herzoglich bayerische Hof-Kapelle, Kirchenmusikalisches Jahrbuch X (1895), str. 86; G. Bossert, Die Hofkantorei unter Herzog Ludwig; Württembergische Vierteljahrschrift für Landesgeschichte, N. F. IX (1900), str. 284. — 23. H. Spies, Die Tonkunst in Salzburg in der Regierungszeit des Fürsten und Erzbischofs Wolf Dietrich von Raitenau (1587—1612); Mitteilungen der Gesellschaft für Salzburger Landeskunde LXXI (1931), str. 119. — 24. Gl. tudi J. J. Maier, Die musikalischen Handschriften der K. Hof- und Staatsbibliothek in Muenchen I, München 1879, pod mus. ms. 71. — 25. Gl. npr. W. Senn, Innsbruck, str. 124 f, in Musik in Geschichte und Gegenwart 11, stolpec 1291 ff. — 26. J. J. Maier, op. cit., pod mus. ms. 520. — 27. Gl. A. Rijavec, Glasbeno delo na Slovenskem v obdobju protestantizma, Ljubljana 1967, str. 90 f; s Striccijevim kompozicijskim delom se ukvarja J. Sivec, Kompozicijski stavki Wolfgang Stricciosa, Ljubljana 1972 (Razprava SAZU, Razred za zgodovinske in družbene vede VII/3). — 28. A. Rijavec, Glasbeno delo, str. 11 in 86 f. — 29. Prim. A. Rijavec, ib., str. 112 ff. — 30. Prim. D. Cvetko, Zgodovina I., str. 92; tudi A. Rijavec, Glasbeno delo, str. 15 ff. — 31. Za to gl. E. Vogel, Bibliothek der gedruckten weltlichen Vocalmusik Italiens. Aus den Jahren 1500—1700, Berlin 1892, pod ustreznimi imeni. Za Merula pa C. Sartori, Assisi, La Cappella della Basilica di S. Francesco, Milano 1962, str. 89. — 32. E. Vogel, ib. — 33. Gl.

A. Göhler, Verzeichnis der in den Frankfurter und Leipziger Messkatalogen der Jahre 1564 bis 1759 angezeigten Musikalien, Leipzig 1902, št. 428. Celoten naslov tiska se je glasil takole (po Göhlerju): Musica, il primo libro de Madrigali & Motetti à 4 & 5 voci composti gia dal molto ill. signor, il signor Giovanni Giacomo Khisel L. Barone in Kaltenprun Khiselstain & Gonobiz etc. haereditaro Maestro delle caccie del ducato de Cragno & della Marcha Schiavona & scridierq (!) haereditaro del Illustr. Contado di Goritia etc. Venetia appr. Amadini, 1591. D. Cvetko (Zgodovina III, str. 455, Stoletja, str. 39, in Histoire, str. 37) in A. Rijavec (Glasbeno delo, str. 117) te Göhlerjeve publikacije očitno ne poznata in zato o tem še dvomita. — 34. Gl. G. Gaspari, Catalogo della biblioteca del Liceo musicale di Bologna..., 1890—1943, II, str. 462. — 35. Gl. G. Radole, Musicisti a Trieste sul finire del cinquecento e nei primi del seicento (separat iz Archeografo Triestino, 1959), str. 6; Musik in Geschichte und Gegenwart 5, stolpec 534 f; A. Rijavec, Glasbeno delo, str. 116. — 36. A. Rijavec, ib., str. 115. — 37. Gl. B. Meier, Rex Asiae et Ponti, Poklonitveno delo Cypriana de Roreja, Muzikološki zbornik VI (1970), str. 5—11. — 38. D. Cvetko, Zgodovina I, str. 146 ff, ter isti, Ein unbekanntes Inventarium librorum musicalium aus dem Jahre 1620; Kongresbericht Kassel 1959, isto še v Kirchenmusikalisches Jahrbuch VIII (1959). — 39. Obe Poševi zbirki suit je izdal K. Geiringer v Denkmäler der Tonkunst in Österreich, Bd. 70; posebej z njim se je Geiringer ukvarja v študiji Isaac Posch, Studien zur Musikwissenschaft XVII (1930). Gl. tudi J. Höfler, Tokovi, str. 44 ff. — 40. R. Puschnig, Frühbarocke Festmusiken in Graz; Musik im Ostalpenraum, Gradec 1940, str. 48 ff; tudi D. Cvetko, Zgodovina I, str. 207 f.

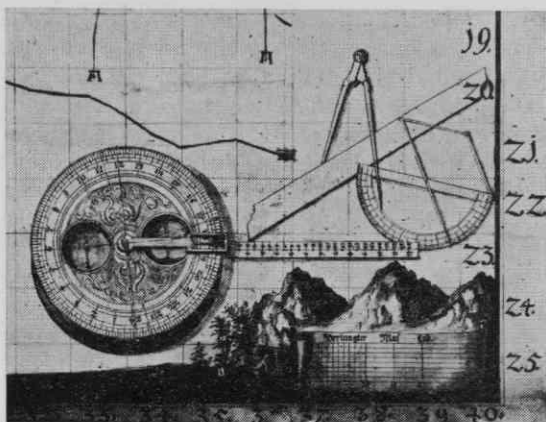
JOŽEF MRAK KOT GEODET IN RISAR

JOŽE SORN

Idrija je zaradi svojega rudnika znana od 15. stoletja dalje, nekatere rudniške strokovnjake pa podrobneje spoznavamo šele sedaj, ker odkrivamo gradivo, ki dokumentira njihovo dejavnost, prav v novjšem času. Pogostokrat gre za podrobnosti, ki niso bistveno vplivale na uspeh podjetja kot celote, vendar so zanimiv donesek h krajevni in celo narodni zgodovini. Ena izmed takih 'podrobnosti' je življenje in delo jamomerca Jožefa Mraka.

Podatki, ki jih imamo o njem, dopuščajo domnevo, da je bil rojen okoli leta 1715 mor-

da v Idriji morda v Cerknem ali v njuni okolici. Približno pol stoletja je delal pri rudniku kot geodet, jamomerec in tehnični risar, poleg tega je bil še prostoročni risar, freskant in učitelj geodetskih ved v idrijski strokovni šoli oziroma v dveh strokovnih šolah, ki sta sledili druga drugi.¹ Razen domneve o letu in kraju rojstva so vsi drugi podatki že bolj ali manj znani. Zato moramo iti korak, dva v neznano in odgovoriti na vprašanja, kdo je Jožefa Mraka izobrazil v geodeziji in jamomerstvu in kakšno mesto zavzema ta veljak v svoji stroki.

Steinbergovi merilni instrumenti (Detajl z originala, ki ga hrani Arhiv dvorne komore, Dunaj, Zbirka kart, signatura P c l)

Zgodbo moramo začeti pravzaprav s Francem Antonom pl. Steinbergom, rojenim v Pivki na Krasu, ki je študiral geodezijo in mehaniko na Dunaju.² Za nas je zanimivo predvsem to, da je leta 1717 izdelal napravo za topografsko načrtovanje in da je kot komisar za rudnike, ceste in gozdove na Kranjskem narisal tri leta pozneje karto cest na Notranjskem krasu (karto je objavila Kronika v VII. letniku, 1959, str. 157). Leta 1724 je moral znova odriniti v Idrijo, ker so ga določili za upravitelja rudnika. Tako mu ni

bilo težko, uvesti pri rudarskem delu razne tehniške novosti. Spopolnil je tudi svoje merilne instrumente, predvsem napravo za topografsko merjenje. Ko je leta 1728 zrisal veliko zidno jamsko karto idrijskega rudnika, ji je dodal tri zanimive detajle: Ob zgornjem robu v sredini je napisal kratek historiat rudnika, v desnem spodnjem voglu je upodobil svoje merilne instrumente, v levem spodnjem voglu pa narisal rudarje in jamomerce pri delu v jaških in rovih. Objavljamo samo instrumente, ker ménimo, da jih ni uporabljal le sam, ampak je naučil z njimi meriti še druge geodete okoli sebe. Sodbo o posebnostih teh naprav v primerjavi s starejšimi podobnimi napravami naj izrečejo strokovnjaki, mi se zadovoljimo le s sliko!

Najbrž ne bo odveč, če zapišemo, da je bila Steinbergova družina sredi 18. stoletja in v njegovi drugi polovici znana kar daleč naokoli. Izmed njegovih petih sinov je bil Jožef stotnik, Karel zastavnik, Franc in Wolfgang sta bila petrinarja (star domač termin za svetnega duhovnika^{3a}), Anton pa se je posvetil rudarstvu in prebival tudi na Dunaju; izmed štirih hčera se je Zalka (Salerle) poročila s Haassom, nekdanjim rudarskim mojstrom na Sedmograškem, pozneje v Idriji, njene tri sestre pa so se vse poročile v Gorico: Marija Ana je šla v zakon z Marinellijem, Katarina se je omožila s sinom »famoznega

Pogled na del idrijskih vodnih pogonov, rudniških objektov in drugih stavb. Levo spodaj grablje z nakopičenimi hodi; nad Idrijo peljejo rake vodo na kolesa (kamšči), ki obračajo vitle. V desnem zgornjem voglu cerkev sv. Barbare, zaščitnice rudarjev. Idrijska odtoka skozi grablje proti spodnjemu robu slike, v isto smer tudi Nikova. Zanimivost: risba je brez merila

medika Busicha«, Cecilija se je odločila za Radeucicha.^{3b}

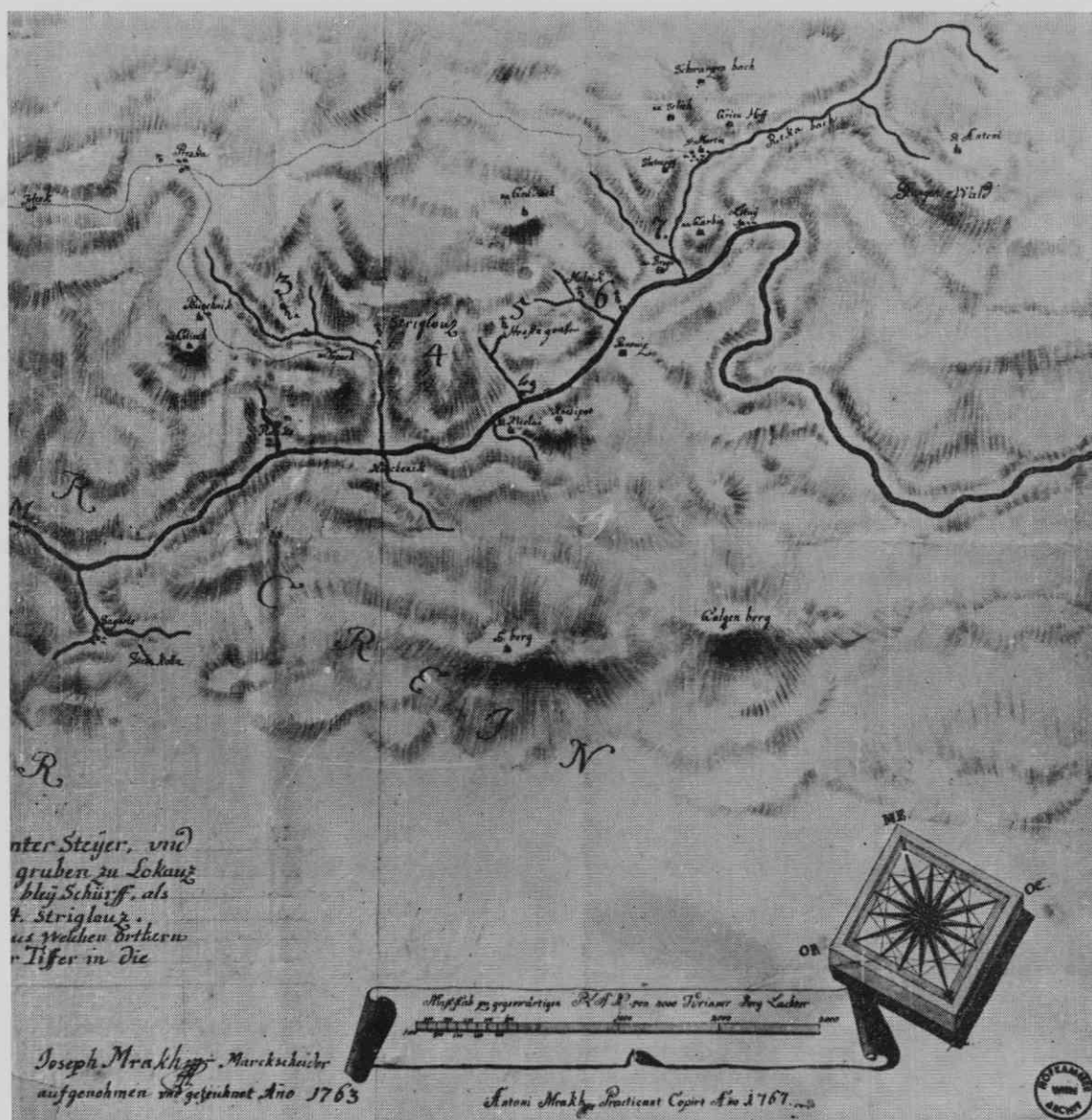
Še vedno ne vemo, kje in kakšne šole je Mrak končal, kdaj ga je uprava rudnika sprejela v službo in kakšno delo mu je najprej odkazala. Kako je postal rudniški geodet, nam bodo pomagale razložiti okoliščine. Leta 1725, torej kmalu po Steinbergovem prihodu v Idrijo, je prenehal vsakršen vpliv holandskih zakupnikov na proizvodnjo živega srebra in na tehniške razmere v rudniku. Vsem vodilnim ljudem, tudi Steinbergu, je bilo jasno, da se bo treba lotiti široko zasnovanih raziskovalnih del, ker je bil rudnik že nekaj časa nekako zanemarjen.³ Zato bodo potrebna nova merjenja in posledično veliko število jamskih kart. To bi zmogla skupnica novo izšolanih geodetov, toda kje jih dobiti? Ko je risal svojo veliko zidno karto, je spoznal, da vzame takšno delo enemu samemu risarju zelo veliko časa. Steinberg je ne toliko kot sorojak s Krasa kolikor bolj kot izkušen človek vedel, da bo za rudnik ceneje, če bo izšolal nekaj domačih mladeničev, nadarjenih za matematiko, geometrijo in risanje. Domačini bodo ostali rudniku zvesti že zaradi bližine rodnega kraja in znanja slovenskega jezika, jezika rudarjev, tujci bi zahtevali visoke plače pa še vsak čas bi mogli odpovedati službo in odpotovati drugam. Vemo, da se je Steinberg zelo trudil za napredek rudnika in da so v letih po 1730 že obsežneje modernizirali vodne pogone, naprave za drobljenje in pranje rude, klavže in druge objekte. Spričo tega se kar sama ponuja domneva, da je Steinberg opazil spretnega in že primerno osnovno šolanega Mraka, ga premestil v jamomernico (rudniško risalnico), in mu omogočil napredovanje glede znanja geodezije. Morda ga je o svojih instrumentih poučeval celo sam. Izključeno ni.

Iz približno dvajsetih geodetskih kart in risb z Mrakovim podpisom, kolikor smo jih evidentirali doslej, imata najzgodnejši karti že letnico 1737 in pripis 'sub. bergschüner'.⁴ To tolmačimo kot substitutni rudniški in tudi: rudarski — risar. Na tej začetni stopnji jamomerskega oziroma geodetskega poklica bi Mrak utegnil biti star 22 let. Leta 1744 se nam že odkrije kot 'Practicant', namreč kot praktikant za poklic samostojnega geodeta.⁵ Morda je bil nadomestni rudarski risar deset let, morda tudi manj, odvisno je bilo od nezasedenosti praktikantskih mest. Tretjo stopnjo, to je stopnjo pravega, samostojnega geodeta ali jamomerca nam sam dokumentira na risbi iz leta 1759, ko se že pod-

piše 'Markscheider'.⁶ Seveda bo treba najzgodnejšo karto s tem pripisom šele odkriti, kajti že najmanj sedem let pred citirano risbo, ko je postal učitelj geodezije na strokovni šoli, je bil Markscheider. Končno se je vsaj od leta 1778 podpisoval kot 'Jub. Markscheider', kar pomeni, da je dosegel čast jubilaranega geodeta.⁷ Kako naj si to razložimo? Če še enkrat pregledamo podatke, vidimo, da bi utegnil biti okrog leta 1775 že zaposlen pri rudniku štirideset let, da je bil med tem časom predavatelj na dveh šolah in da se je proslavil še s prenekaterim delom. Ker je bil kot šestdesetletnik še vedno vitalen, ga niso upokojili, ampak so ga ob tem jubileju počastili, proslavili s tem, da so mu podelili omenjeni častni pridevek. Steinberga so upokojili leta 1747 že kot bolnika, vendar je še za časa službovanja videl, kako napreduje njegov — tako domnevamo — varovanec in učenec. Ker je učitelj umrl 1765 v Ljubljani, ko je bil učenec že znan geodet in predavatelj v novi ali drugi strokovni šoli, je mogel od upokojitve dalje skozi 18 let spremljati napredek geodezije in jamomerstva v Idriji in uživati ob misli, da je prav on, če že ne dejanski pa vsaj idejni začetnik strokovnega tečaja in da tudi njemu pripada vsaj del zasluga za sistematično in načrtno razširjanje rudnika.

S tem smo odgovorili na prvo vprašanje, kdo je izobrazil Mraka v geodeziji. Steinbergov vpliv smo omenili zato, ker si do sedaj nismo mogli z ničimer dokazati, da je Mrak končal dunajsko ali katerokoli drugo tehniško (= geodetsko) šolo. Kako bi sicer maturirani ali diplomirani geodet spričo takratne še velike redkosti jamomercev pričel kariero kot komaj opazen nadomestni risar? Če bi nastopil službo že kot praktikant, potem bi mogli upati na poprejšnjo srednjo, visoko ali višjo tehniško šolsko izobrazbo v določeni tradicionalni šoli; ker ni bilo tako, le izstopa idrijska jamomernica kot učilnica novih geodetov.

Tudi na drugo vprašanje, kakšno mesto pripada Mraku v geodetski stroki, bomo začeli odgovarjati z opisom raznih okoliščin. Predvsem moramo opozoriti na to, da je bil v 18. stoletju akcijski radij idrijskih rudolovcev in jamomercev prav znaten. Obsegal je skoraj polovico slovenskega prostora. Na primer: V letih 1736 in pozneje so poslali idrijske rudarje — ker so znali manipulirati s smodnikom — regulirat strugo Save od Litije navzdol, da bi olajšali plovbo, in razširit obrežne steze, večinoma vsekane v živo skalo, da je vlečna živina udobneje korakala. Razstreliti je bilo treba prenekatero skalo sredi

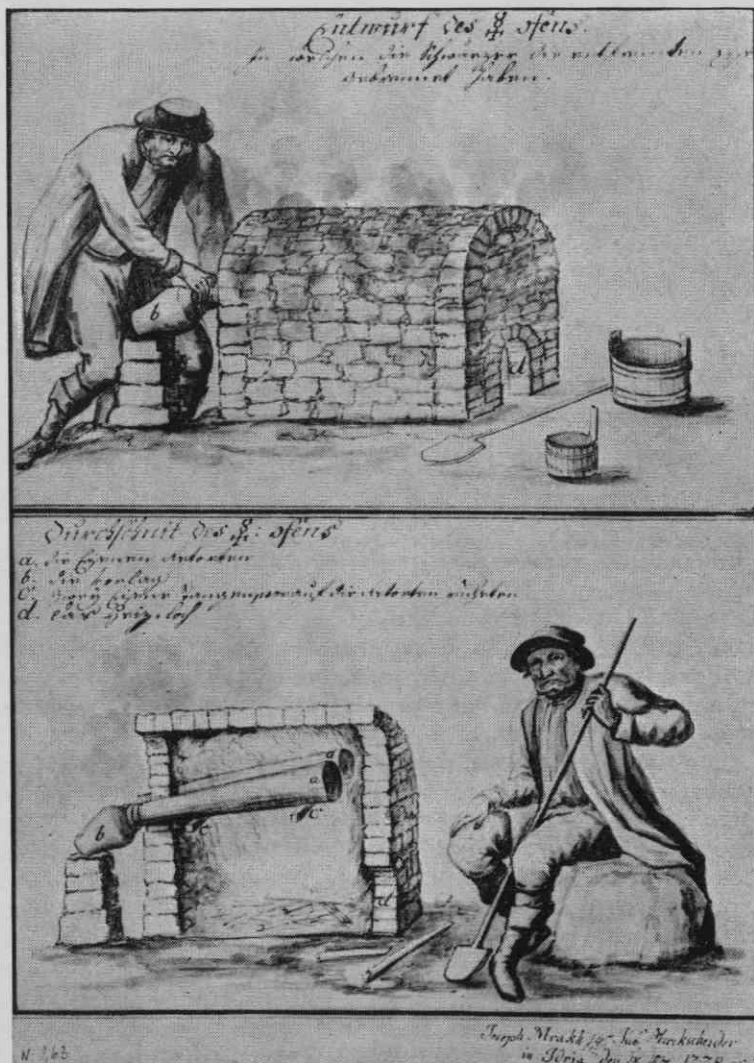
Skraini zahodni del velike karte Zasavja od Stangarskega gozda pri Kresnicah do premogovnika v Zagorju. Stevilke na desnem bregu Save notirajo ležišča svinčeve rude. Risal Jožef in kopiral Anton Mrak

struge, saj se je promet po reki gostil iz leta v leto. Istočasno so rudosledci pregledali hribe na obeh bregovih od Kresnic navzdol skoraj do Brestanice in izsledili precej ležišč svinčeve in železove rude, v Zagorju ob Savi tudi premoga.^{7a} Posebno skupino rudarjev so leta 1739 poslali v Beograd, da so tam razstrelili staro turško trdnjavo.⁸ Že dve leti prej so pričeli v Idriji graditi vodovod,⁹ leta 1750 pa so naložili neki drugi grupi rudarjev, da napelje vodovod tudi Trstu; konec naslednjega leta so — kot pravi poročilo — delo srečno končali.¹⁰ Ta grupa je še razstreljevala tržaški kras, ko so naslednjo že napotili julija 1751 v hribe na levi obali Savinje med Laš-

kim in Zidanim mostom, ker so od tam prišli glasovi, da je bojda veliko svinčeve rude.¹¹ Res so rudarji takoj naleteli na svinčevo rudo, ki je vsebovala srebro, in jamomerci so morali pohiteti z izdelavo jamske karte.¹² Ob vznožju hriba so zgradili talilnico za svinec z eno pečjo. Leta 1762 so izsledili cinobrovo rudo v hribu Ostroge pod Begunjščico. Spet so odrinili na pot idrijski rudarji z jamomercem in se takoj lotili vsak svojega dela. Protj koncu stoletja, ko Mrak ni več živel, so idrijski rudosledci prekrizali ves istrski in tržaško-komenski kras in sledili premog, ker se je zanimanje zanj spričo stvarnih potreb hitro večalo.

Povpraševanja po jamomercih torej ni manjkalo. V domnevni način domače izučitve geodetov je leta 1752 nenadoma posvetil oster šop svetlobe. Tedaj so namreč v Idriji tudi formalno ustanovili strokovno šolo za geode. Točnosti na ljubo je treba zapisati, da je z ustanovitvenim dekretom dobil dovoljenje za pouk pravzaprav geodet ali Markscheider Jožef Mrak osebno. Poučeval je geometrijo, geodezijo in risanje. Ne vemo še, koliko časa je predaval, vemo pa, da je smel od Steinberga odkupiti hišo in jo prirediti za šolo. Če bi se Mrak in Steinberg ne poznala dobro in bi si ne bila blizu, ne bi prvemu zaupali odkupnega pogajanja z drugim — in v tem vidimo tehten namig na to, da bi Steinberg res utegnil biti pred leti Mrakov učitelj. Koliko časa je Mrak predaval, še ne vemo; morda je v obliki zaokroženega tečaja izučil le določeno ali celo naprej določeno število slušateljev in potem prenehal z delom, morda

je imel več tečajev zapovrstjo. Saj so geode potrebovali tudi drugje, ne samo v rudnikih. V domnevi, da je učil le določen čas, nas potrjuje povsem na novo izdan odlok iz leta 1763, ki utemeljuje v Idriji šolo za metalurške in kemične vede. Torej utemeljuje, ne pa — postavimo — razširja staro šolo v novo, čeprav je Mrak tudi v novi šoli prevzel teoretičen in praktičen pouk iz svoje stroke. V primeru, da bi Mrak odklonil poučevanje, bi ga zamenjal Bernard Schäber (tako se je podpisoval na jamskih kartah).¹³ Metalurške in kemične vede je poučeval znameniti Scopol. Novo šolo so obiskovali in končali Anton Mrak (Jožefov sorodnik?), Jožef Leitner, Franc Lampe in drugi idrijski rudniški ljudje. Anton Mrak je postal dober geodet in risar, kar izpričuje določeno število ohranjenih jamskih kart z njegovim podpisom,¹⁴ tudi Leitner je mapiral (na primer fužino v Trenti 1780), pozneje pa prevzel upravo rudnika,¹⁵

Skrivna kmečka peč za žganje živosrebrne rude; a — dve retorti za rudo, b — lonček, kamor se je natekalo čisto živo srebro. Vidimo, da se je ta kmečka peč po konstrukciji bistveno razlikovala od kmečke peči za taljenje železove rude. Na zgornji podobi možak nataka ali snema lonček, na spodnji podobi pazi na ogenj. Talilni proces je trajal okroglo 12 ur

Lampe je marno sledil premog po Krasu in pozneje sploh stopil v službo reške rafinerije sladkorja kot rudosledec in jamomerec (morda kot vodja vseh njenih rudnikov?).¹⁶ Ko je Scopoli po šestih letih predavanj zapustil Idrijo, je ta druga šola prenehala z delom.

Po letu 1760 so se komerčne in rudarske oblasti posvetile napredku gospodarstva s povečano pozornostjo. To je za rudosledce in jamomerce pomenilo, da jim dela ne bo zmanjkalo. Že kar 1762 je moral Jožef Mrak zrisati jamsko karto cinobrovega rudnika v Ostrogi; dodal ji je lepo panoramo dela Karavank z Ljubeljem v ozadju.¹⁷ Naslednjega leta se je odpravil v Zasavje in kartiral vse ozemlje od Kresnic do Brestanice z zelo širokim področjem na obeh straneh Save (na desnem bregu ves Kum s pripadajočim hribovjem, na levem bregu teren od Trojan do Prebolda, porečje Savinje pa od Laškega navzdol).¹⁸ Čeprav je poznal Florjančičevo karto Kranjske iz leta 1744, je ni kopiral, ampak je omenjeno področje posnel in zrisal docela samostojno. Štiri leta pozneje (1767) jo je kopiral Anton Mrak, podpisan kot praktikant.¹⁹ To pomeni, da je že končal šolo in že nastopal več ali manj samostojno. Obe karti imata seveda vrisana vsa ležišča železove in svinčene rude na tem področju, prav tako tudi premog v Zagorju ob Savi, rudnik in talilnico svinca na Lokavcu, mlin za papir pri Radečah, vse ceste in pota v tem hribovitem terenu, itd. Potem je Jožef Mrak odhitel v Spodnjo Idrijo, da bi dokončal že leta 1762 začeto slikanje fresk v župni cerkvi Marije na Skalci. S poslikanjem presbiterija 1766 je tod končal vsa dela. Bi se lotil freskantstva, če bi to ne bila njegova rojstna župnija? Menimo, da je za svoj kraj našel dovolj časa, drugim župnijam bi delo odrekel, še zlasti zato, ker je bil v tej stroki diletant. Nato je pohitel ob Zali navzgor in zrisal načrt za Putrihove klavže,²⁰ se vrnil v Idrijo in skončal tloris nove kovačije z vso okolico (1767),²¹ in tako dalje.

Idrijske risarje in geodete ločimo od drugih tako rekoč v trenutku; zadošča, da pogledamo merilo. Če piše, da je merilo narisano v idrijskih rudarskih klaftrah (Idrianer Bergclaffter, Idrianer berg-Lachter, merila je ok. 180 cm), potem ni nobenega dvoma, kateri šoli moramo pripisati izdelek. Drugi geodeti so merili v dunajskih klaftrah, v fortifikacijskih klaftrah in podobno. Naleteli smo na primer na karto, ki kaže, oziroma obsega ozemlje Ribnica—Lož—izvir Rečine—izvir Kolpe—Ribnica ali teritorij gospostva Čabar, ki nima drugega kot idrijsko rudarsko merilo. Sicer datira v leto 1767, toda risarjevega pod-

pisa nima.²² Če bi risal Jožef Mrak, bi se podpisal. Ko bomo odkrili risarja te karte, ki je skoraj gotovo pripadal Mrakovemu krogu dobrih geodetov, bomo vrsto idrijskih kartografov obogatili za novo ime.

Ker je bil živosrebrni rudnik državna last, je tudi rudarske mezde določala centrala na Dunaju. Tak administrativni postopek v zelo občutljivih točkah rudarjevega življenja in dela je pogostokrat imel za delavce katastrofalne posledice. Spričo pogostih slabih letin, šibkega hektarskega donosa posestev in dragega dovoza živil v odmaknjeno Idrijo se je kaj pogosto primerilo, da realne mezde niso zadoščale za normalno prehranjevanje. Zaradi vsega tega so rudarji, da bi si pomagali iz stiske, stopili na pot kaznivih dejanj. Leta 1778 je idrijsko rudniško vodstvo spet ugotovilo, da manjka 1340 kg živosrebrne rude, 55 kg čistega živega srebra in skoraj 8 kg smodnika. Po ne preveč dolgem poizvedovanju mu je podložnik idrijskega komornega gospostva Ivan Jež zaupal, da kmapi poneverjajo rudo zato, da si iz izkupička nakupijo dovolj hrane. Kmalu je prišlo na dan, da jim rudo žge v logaških gozdovih na skrivaj neki kmet in da ne preveč čisto živo srebro potem prodajajo beneškim izdelovalcem zrcal ter trgovcem v Salzburgu, na Kranjskem in na Koroškem. To pravo kmečko peč za taljenje živosrebrne rude z dvema retortama je po točnem opisu zaslišanih ovekočil Jožef Mrak.²³ Prostoročno narisano risbo je popestril s človekom v kmečki obleki; zato ima tudi po narodopisni plati izdelek svojo vrednost. Ob pripovedovanju o skrivnem in neizdanem logaškem podložniku so se idrijski fužinski strokovnjaki spomnili, da je ta kmečki način žganja rude vpeljal v Idrijo za poskus neki lekarnar že leta 1585 (strokovnjaki ne povedo, odkod lekarnarju takšen vzorec peči). Trideset let pozneje jo je apotekar zboljšal tako, da so mogli vložiti vanjo naenkrat 50 retort. Te informacije da jim posreduje vest, ki jo je leta 1715 zapisal Ivan Friderik baron Stampfer. »Tako ne moremo dvomiti, — pravi zapisnikar, — da se že od tistega časa po tradiciji prenaša ta žgalna metoda od enega skrivnega žgalca na drugega in da se od takrat skozi ves čas poneverja živo srebro.«²⁴

K temu zapisniku iz leta 1778 naj dodamo še pripombe idrijskega zgodovinarja Arka, ki je ugotovil, da so že leta 1536 kradli rudo in jo vžgali na samotnih krajih, da je bilo največ tatvin med leti 1750 in 1779 in da so poneverjeno rudo žgali tudi v Davči nad Cerknim v hiši Jožefa Ambrožiča, po domače Žagarja.²⁵

Portret Jožefa Mraka. Podobar ni znan

Vrnimo se k proslavljenemu geodetu Jožefu Mraku! Zboljšane primerke tiste peči s 50 retortami je leta 1740 na neki karti najprej zrisal (dell.) Antoni Haubtman, rudarski in gozdni mojster v Idriji, skončal (fec.) Jožef Mrak, na drugi sočasni risbi pa je isti 'sub. bergschüner' samostojno izdelal povečavo teh peči in jim dodal nekaj žgalcev. Kot razberemo iz tega dodatka, je imel mladi Mrak tudi Haubtmana, znanega rudosledca, za mentorja. Sčasoma si je znanec in prijatelj pridobil več. Médnje smemo šteti ne samo Scopolija, ampak tudi Hacqueta. Ta se je Mraku oddolžil tako, da je risarju Pohorja za svoje znamenito delo *Oryctographia carniolica* dovolil vrezati geodetov portret in ga namestiti v desni spodnji vogel s pripisom »Jožef Mrak, geodet v Idriji, leta 1782.«²⁶ S tem podatkom trčimo ob vprašanje geodetove smrti. Letnica vsekakor dokumentira leto portretiranja, more pa seveda fiksirati leto smrti. Ker nam tudi sicer prenehajo z letom 1780 razna dokazila o proslavljenem geodetu,²⁷ bo najprimerneje, da do ugotovitve resničnega datuma glede smrti le domnevamo, da je Jožef Mrak umrl okoli leta 1782. Čeprav je Hacquet objavil svojo tretjo knjigo že leta 1784, so zgodovinarji vedno prezrli Mrakov portret in nihče ni sistematično raziskoval njegovega življenja in dela. Ob smrti bi utegnil biti star okoli 67 let in tudi portret ne kaže starčka.

Po vsem, kar sedaj vemo o Jožefu Mraku, si upamo trditi, da je bil v času od okoli 1737 do okoli 1778 morda najuspešnejši geodet in risar v Idriji, vsekakor pa član te

strokovne elite, in da je bil dobro znan in cenjen tudi drugod na Slovenskem, po Hacquetovi zaslugi znan tudi v tujini.

Zdi se, da je za Jožefom prevzel vodilno mesto in pouk v jamomernici Anton Mrak. Ko so leta 1786 potrebovali pri rudniku še nove šolane geodete, so se priglasili trije domačini. Omenili bomo le Antona Kulnika in Antona Suintingerja. Kulnik je bil sin proslavljenega idrijskega gozdnega čuvaja in je v domačem kraju absolvirал leta 1782 štirirazredno šolo, v Ljubljani pa še prvi razred retorike. Zaradi pomanjkanja finančnih sredstev študija ni nadaljeval; zaposlil se je v idrijski jamomernici in postal priučen geodet. Ko je kandidiral za praktikantsko štipendijo, mu je Anton Mrak napisal prav lepo spričevalo: potrdil je, da so pred tremi leti (torej 1783) dovolili Antonu Kulniku vstop v idrijsko jamomernico, kjer se je v tem času izobrazil v inženirstvu in geodetstvu tako na dnevu kot v jami ter da je vedno zelo dobro kopiral risbe; pri tem se je zaradi izredne uporabnosti dobro ter temeljito izučil planimetrije in geometrije; v tej stroki si je pridobil toliko spretnosti, da ga lahko priporoča vsakomur.

Od vseh treh kandidatov je dobil praktikantsko štipendijo za študij v Štiahnici najmlajši, to je, triindvajsetletni Anton Suintinger. Njegov oče Matija je takrat delal že 32 let pri rudniku kot nadnevni plavžar in računovodja pri tovarni cinobra. Sin je končal idrijsko normalko in šest nižjih šol v Ljubljani z najboljšo oceno. Tudi ta se je moral odreči nadaljnjemu študiju zaradi pomanjkanja finančnih sredstev.

Kulnik je ostal še naprej v jamomernici, bil pa je verjetno ves čas le pomožna moč. To sklepamo iz dejstva, da jamske karte iz leta 1799 z njegovim podpisom še vedno — torej 13 let po kandidaturi — nosijo pripis 'Markscheidersadjunkt'.²⁸

OPOMBE

1. Prvi, ki je v novejšem času na kratko pisal o Jožefu Mraku, je bil Mihael Arko, *Zgodovina Idrije*, Gorica 1931, str. 96—97. — Slovenski biografski leksikon Mraka še ne omenja. — Korak nazaj v primeri z Arkom je Ivan Mohorič, *Rudnik živega srebra v Idriji*, Idrija 1960, ki o Mraku ne piše, pač pa objavlja nekaj njegovih kart in risb brez komentarja. — Največ novih in zanesljivih vesti o Mraku kot šolniku ima Vlado Schmidt, *Zgodovina šolstva in pedagogike na Slovenskem*, I, Ljubljana 1963, str. 162—163. — Mraka omenja tudi Gvido Stres, *Osnovna šola na Slovenskem pred 200 leti* (Ob 200-letnici splošne

šolske naredbe 1774—1805, Ljubljana 1974, str. 16; izd. Slovenski šolski muzej v Ljubljani). — 2. Branko Korošec, *Beseda*, dve o Steinbergovem in drugih opisih Cerkniškega jezera, *Kronika XV*, 1967, str. 16—18 (s sliko na strani 15). — 3. Baltasar Hacquet, *Oryctographia carniolica*, II, Leipzig 1781, pripoveduje na str. 49, kako je rudnik v letih 1730—1736 propadal, ker vodilni ljudje niso imeli zadostnega znanja. Hacquet daje seveda le približne letnice, ker je drugače treba citirati nekaj let starejše letnice. Alise njegova kritična pripomba nanaša tudi na Steinberga? — 3 a. Prijazno ustno pojasnilo dr. theol. Marijana Smolika, Ljubljana. — 3 b. Arhiv Slovenije, Ljubljana, rokopis s signaturo I 47 r (pisec je Franc Rakovec-Raigersfeld, ki se je s Steinbergi osebno poznal). — 4. Originala v Arhivu dvorne komore na Dunaju, Zbirka kart (Hofkammerarchiv, Kartensammlung), signaturi P c 2 in P c 3. — 5. Ibidem, signatura P c 4. — 6. Ibidem, signatura P c 14. — 7. Ibidem, signatura N 263. — 7 a. Eden izmed teh rudosledcev, bil je to Antoni Hauptman, je že takoj leta 1736 izsledil svinčevo rudo v Pólsniku. Ob tej priložnosti je povedal, da so ležišča po vsem videzu sodeč le opuščeni stari kopi. Verjetno so jih načeli — je dodal Hauptman — že za časa protestantizma, a so pozneje opustili (Arhiv dvorne komore, Altes Kommerz, fasc. rd. št. 146). — 8. Arko, op. cit., str. 103. — 9. Mohorič, op. cit., str. 189. — 10. Mestni muzej v Idriji, arhivska zbirka, Resolutions Protocol De Annis 1750—1759, Lit. H. — 11. Ibidem, Lit. B in V. — 12. Arhiv dvorne komore, Zbirka kart, signatura P d 23; Hacquet, op. cit., III, str. 136 do 137, trdi, da je bil rudnik s talilnico podrejen Idriji (Avtor najbrž misli na upravno in poslov-

no odvisnost, ker ga je eksploatirala Idrija v svoji režiji). — 13. Arko, op. cit., str. 96, trdi, da je bil Bernard Šeber Mrakov andjunkt. K temu moremo pripomniti, da se je podpisoval Markscheidersadjunkt Bernard Schäber, tudi Schaber, iz česar sledi, da ni bil izključno samo Mrakov adjunkt, in da moremo njegov priimek tolmačiti kot Zabar. — 14. Kot praktikant je risal že leta 1767, kot geodet klavže na Zali 1780 in 1782; prim. Arhiv dv. komore, Zbirka kart, signatura H 82. — 15. Mohorič, op. cit., str. 150 (s sliko na str. 151). — Za njegovo karto oziroma načrt fužine in plavža v Trenti leta 1780 prim. Arhiv dv. komore, Zbirka kart, signatura P d 91, N 264, N 265. — 16. Mest. muzej v Idriji, arhivska zbirka, Berg-gerichtliches-Haupt-Protokoll de Annis 1783—1785, Lit. L, — dalje Repertorium über die ordinari Acta vom Jahren 1770—1783, Lit. L, No 59, 81, 121; Lit. S, No 305. — 17. Arhiv dv. kom., Zbirka kart, signatura P d 102. — 18. Ibidem, signatura P d 101. — 19. Prim. sliko 3, ADK, Zbirka kart, signatura P d 102. — 20. ADK, Zbirka kart, signatura H 98. — 21. Ibidem, signatura N 266, dalje signatura P c 18 za karto iz leta 1767. — 22. Ibidem, signatura P c 7. — 23. Ibidem, signatura N 263. — 24. ADK, Münz-und Bergwesen, Krain, fasc. rd. št. 1584, št. spisa 3834. — 25. Arko, op. cit., str. 85, 87, 88. Tudi Hacquet, op. cit., II, 1781, str. 48, govori o tatovih rude okoli leta 1779. — 26. Hacquet, op. cit., III, 1784, tab. 5. — 27. Poslednja do sedaj ugotovljena njegova risba nosi letnico 1780, prim. ADK, Zbirka kart, signatura P c 17. — 28. ADK, Münz- und Bergwesen, Krain, fasc. rd. št. 1594; spričevala idrijske in ljubljanske šole in Mrakovo priporočilo med spisi šte. 7392.

LJUBLJANSKE BOLNIŠNICE

OB OSEMDESETLETNICI BOLNIŠNICE NA ZALOŠKI CESTI 2

LEOPOLD RIJAVEC

Salus aegoti sprema lex. Da bi sledili temu geslu, da bi torej mogli zagotoviti ljubljanskim bolnikom in tistim iz drugih regij zdravstveno varstvo in nego po izsledkih sodobne medicinske znanosti, so se tisti, ki so odgovorni za zdravstveno službo, neugnano trudili več kot petdeset let. Že takoj po prvi svetovni vojni so namreč ugotovili, da je pričelo v tedaj 33 let stari deželni bolnici občutno primanjkovati prostora. Zato lahko upamo, da bo njihovo nesebično prizadevanje nagrajeno v letošnjem letu, ko bo dokončno dograjen klinični center. To bo tudi najprimernejše darilo ob osemdesetletnem jubileju bolnišnice na Zaloški cesti 2.

18. oktobra 1895 so pisale Novice:

»Slovesnim načinom otvorila se je 16. oktobra t. l. ter izročila svojemu namenu nova deželna bolnica v Ljubljani, opremljena in oskrbljena z vsemi napravami, katere zahteva moderna zdravniška veda. Vse, kar se je pri sličnih zgradbah spoznalo kot dobro in praktično, zjedini se je tu v harmonično celoto in dežela Kranjska dobila je humanitarni zavod, na kateri sme po pravici biti ponosna.«

Nema priča tega pomembnega dogodka je spominska plošča, ki pozabljena sameva med staro šaro na podstrešju upravne zgradbe kliničnih bolnic na Zaloški cesti 2. Od leta 1895